

HANDICAPRÅD DEN GODE PRAKSIS

KL

DH

DANSKE HANDICAPORGANISATIONER

Kommunale handicapråd – Den gode praksis

© KL – Danske Handicaporganisationer
3. udgave, 1. oplag 2022

Produktion: KL's Trykkeri
Design: e-Types
Foto: Unsplash: Vince Gx

DANSKE HANDICAPORGANISATIONER

Danske Handicaporganisationer
Blekinge Boulevard 2
2630 Taastrup
Tlf. 3675 1777
dh@handicap.dk
www.handicap.dk

KL
Weidekampsgade 10
2300 København S
Tlf. 3370 3370
kl@kl.dk
www.kl.dk

INDHOLDSFORTEGNELSE

1. INDLEDNING	5
2. HANDICAPRÅDETS FORMÅL OG ANSVAR	6
HANDICAPRÅDETS FORMÅL.....	6
KOMMUNAL HANDICAPPOLITIK.....	6
HVAD VEDRØRER HANDICAPRÅDET?.....	7
MENNESKER MED HANDICAP ER FORSKELLIGE	8
3. HANDICAPRÅDETS SAMMENSÆTNING	9
RÅDETS MEDLEMMER.....	9
ROLLER I RÅDET	10
STEDFORTRÆDERE	10
SEKRETARIAT.....	11
4. HANDICAPRÅDETS SAMARBEJDSFLADER	12
RÅDETS INTERNE SAMARBEJDE	12
UENIGHED I RÅDET	12
SAMARBEJDE MED FORVALTNINGEN OG POLITISKE UDVALG	13
SYNLIGHED OG DELTAGELSE I ØVRIGE ARRANGEMENTER.....	13
TVÆRKOMMUNAL ERFARINGSUDVEKSLING OG DIALOG	14

5. HANDICAPRÅDETS OPGAVER.....	15
HANDICAPRÅDETS OPGAVER	15
MØDER.....	16
DAGSORDENER.....	17
FORBEREDELSE AF DAGSORDENSMATERIALE	18
HØRING I RÅDET	18
HØRING AF BRUGER- OG HANDICAPORGANISATIONER.....	19
6. FORMELLE RAMMER FOR HANDICAPRÅDETS ARBEJDE ...	20
VEDTÆGT	20
FORRETNINGSORDEN.....	20
ØKONOMISKE FORHOLD	20
7. KONTAKT.....	21
KL OG DH.....	21
8. LÆS MERE	22

1. INDLEDNING

Alle landets 98 kommuner har pligt til at etablere et handicapråd. De kommunale handicapråds primære mål er at bidrage til, at flere mennesker med handicap opnår lige muligheder og kan leve et liv på lige vilkår med andre borgere i kommunen.

Medlemmer af handicaprådet udpeges hvert fjerde år efter et kommunalvalg. I langt de fleste kommuner er der et godt samarbejde i handicaprådet, og der er gode samarbejdsrelationer mellem rådet, kommunalbestyrelsen og forvaltningerne. Med denne pjece ønsker Kommunernes Landsforening (KL) og Danske Handicaporganisationer (DH) yderligere at understøtte og styrke handicaprådernes arbejde.

Pjecen henvender sig både til medlemmer af handicaprådene og til politikere og medarbejdere i kommunerne, der skal samarbejde med handicaprådene. Pjecen sætter fokus på en række emner, som er relevante for handicaprådets

arbejde herunder rådets formål og ansvarsområder, rådets sammensætning, samarbejde, konkrete opgaver samt de formelle rammer omkring rådet.

Pjecen giver også inspiration til at håndtere nogle af de udfordringer, der kan opstå i forbindelse med handicaprådets arbejde samt konkrete forslag til, hvordan rådet kan bidrage positivt til kommunale initiativer og beslutninger, der vedrører borgere med handicap.

Pjecen er udarbejdet i et samarbejde mellem KL og DH og med inddragelse af medlemmer fra udvalgte kommunale handicapråd og Det Centrale Handicapråd.

Vi håber, at pjecen vil give både vejledning og inspiration til det daglige arbejde i handicaprådet!

God læselyst!

2. HANDICAPRÅDETS FORMÅL OG ANSVAR

Handicaprådets formål

De 98 kommunale handicapråd arbejder lokalt og på alle politikområder for at skabe lige muligheder og vilkår for borgere med handicap.

Handicaprådet skal rådgive kommunalbestyrelsen i handicappolitiske spørgsmål og formidle synspunkter mellem borgere og kommunalbestyrelsen om lokalpolitiske forhold, der vedrører mennesker med handicap. Rådet har ikke selvstændig beføjelse til at træffe beslutninger om tiltag, som kommunen skal iværksætte, og kommunalbestyrelsen er ikke forpligtet til at følge de bemærkninger og indstillinger, der kommer fra rådet. Rådet har således udelukkende en rådgivende funktion i forhold til kommunalbestyrelsen.

Handicaprådet skal forholde sig til generelle og overordnede sager, som vedrører handicappolitiske spørgsmål på tværs af alle opgave- og politikområder i kommunen. Det betyder, at kommunalbestyrelsen skal høre rådet om alle initiativer og forhold, der har betydning for borgere med handicap.

For kommunerne er der mange fordele ved aktivt at bruge og inddrage det lokale handicapråd. I handicaprådet har kommunalbestyrelsen fx et godt forum for dialog og sparring med repræsentanter for kommunens borgere med handicap. Repræsentanterne har et bredt bagland, og de kan bidrage med stor viden om og erfaring med hvilke initiativer, der kan fremme lige muligheder for borgere med handicap i kommunen. Rådet kan også blive en god strategisk medspiller i løsningen af kommunale udviklingsopgaver.

Ved at inddrage handicaprådet tidligt i beslutningsprocesser kan kommunalbestyrelsen i mange tilfælde desuden undgå uhensigtsmæssige løsninger i forhold til fx byggeri, trafik, kommunikation, generelle serviceløsninger mv., som så siden skal tilpasses eller ændres, så løsningerne bliver tilgængelige for borgere med handicap. Det er hensigtsmæssigt at sikre sig fra starten af rådets virke, at alle rådets medlemmer kender til og er enige om formålet med rådet.

Kommunal handicappolitik

De fleste kommuner har vedtaget en handicappolitik. En vedtagen handicappolitik kan være et godt arbejdsredskab for handicaprådet. Udover at være et dokument, som rådet kan hente støtte i ved høringer, kan rådet bruge politikken som inspiration til at tage de emner op, som er i fokus i politikken. Rådet kan desuden aktivt bidrage til at følge op på at de handlingsplaner, der er vedtaget for gennemførelsen af handicappolitikken, også implementeres.

Forud for kommunernes vedtagelse eller revision af en handicappolitik er det en god ide at gennemføre en proces, hvor forskellige interessenter bliver inddraget i udarbejdelsen af politikken. Det er ikke handicaprådet, der har ansvaret for at udarbejde den kommunale handicappolitik, men det anbefales, at handicaprådet spiller en central rolle i udvikling, implementering og evaluering af handicappolitikken, og at rådet løbende inddrages og høres i processen.

Det er kommunalbestyrelsen, der overordnet har ansvaret for at udvikle og gennemføre kommunens handicappolitik, herunder ansvaret for at de nødvendige midler til gennemførelse bliver

afsat. Handicaprådet kan bidrage til, at handicap- politikken omsættes til aktiv handling i alle dele af kommunen.

Hvad vedrører handicaprådet?

Et af de grundlæggende handicappolitiske principper er sektoransvarsprincippet. Sektoransvarsprincippet betyder, at alle dele af den offentlige sektor er ansvarlige for, at deres ydelser er eller gøres tilgængelige for personer med handicap. Indsatsen i forhold til borgere med handicap er derfor ikke kun en opgave for socialforvaltningen. Det er en opgave, der går på tværs af alle kommunens driftsområder, som boligbyggeri, trafikløsninger, arbejdsmarkedet, undervisning, kultur, fritidsaktiviteter, sundhed mm.

Handicaprådet skal altså høres i sager fra alle sektorer og politikområder i kommunen, der har betydning for mennesker med handicap. Nogle områder vil naturligt fylde mere end andre, men handicaprådets perspektiv og stemme kan være relevant i forhold til alle kommunale opgaveområder. Rådet må dog ikke gå ind i enkeltsager, herunder personsager, eller sagsbehandle.

Sektoransvarsprincippet hænger tæt sammen med princippet om mainstreaming. Handicap- politisk mainstreaming betyder, at handicapa- spektet tænkes ind fra starten og i alle faser af initiativer, sager, aktiviteter osv. som igangsættes i kommunens forskellige sektorer.

Kommunernes samlede opgaveportefølje omfatter følgende områder:¹

- Det sociale område: Det samlede finansierings-, forsynings- og myndighedsansvar
Børnepasning
Folkeskolen, herunder specialundervisning og specialpædagogisk bistand til småbørn
Specialundervisning for voksne
Ældrepleje
Sundhed (forebyggelse, pleje og genoptræning, der ikke foregår under indlæggelse, behandling af alkohol- og stofmisbrug, hjemmesygepleje, tandpleje og socialpsykiatri)
- Aktivering og beskæftigelsesprojekter for forsikrede og ikke-forsikrede ledige
- Integrationsindsats
- Forsyningsvirksomhed og redningsberedskab
- Natur, miljø og planlægning
- Lokal erhvervsservice og turistfremme
- Deltagelse i regionale trafikselskaber
- Det lokale vejnet
- Biblioteker, musikskoler, lokale sportsfaciliteter og andre kulturelle områder

1) Kilde: [Rapport "Mennesker med handicap – Hverdagsliv og levevilkår 2020, VIVE, oktober 2020](#)

Mennesker med handicap er forskellige

Det vides ikke præcist, hvor mange personer med handicap, der er i Danmark. Der foretages ikke registreringer af personer efter handicap, og forskellige undersøgelser kommer frem til forskellige resultater alt efter hvilken inddataindsamlingsmetode og definition på handicap, der bruges.

Personer med handicap omfatter personer, der har en langvarig fysisk, psykisk, intellektuel eller sensorisk funktionsnedsættelse, som i samspil med forskellige barrierer kan hindre dem i fuldt og effektivt at deltage i samfundslivet på lige fod med andre.

Artikel 1 i FN's konvention om rettigheder for personer med handicap

VIVE - Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd vurderer, at ca. 31 procent af den danske befolkning i alderen 16-64 år lever med et fysisk eller psykisk selv vurderet handicap i 2020.² Dette tal dækker over personer med vidt forskellige typer og grader af funktionsnedsættelser – og handicaprådet repræsenterer dem alle.

Mennesker med handicap er lige så forskellige som alle andre, og har hverken samme interesser, udfordringer eller behov. Når handicaprådet drøfter et emne, afgiver hørings svar, udtaler sig offentligt mv., er det derfor et vigtigt udgangspunkt for rådets medlemmer at bevare et helhedssyn og huske, at rådet varetager alle spørgsmål af betydning for alle mennesker med handicap på tværs af kommunens sektorer.

Repræsentanter i rådet

Hovedparten af handicaprepræsentanterne i rådet indstilles af Danske Handicaporganisationer (DH). DH stræber efter, at de indstillede medlemmer i videst muligt omfang repræsenterer de fire overordnede handicaptyper:

- **Bevægelseshandicap;** sklerose, gig, muskelsvind, cerebral parese, parkinson m.fl.
- **Psykiske handicap;** udviklingshæmning, sindslidelse, autisme, ADHD m.fl.
- **Kommunikationshandicap;** synshandicap, hørehandicap, ordblindhed, hjerneskade m.fl.
- **Varig medicinsk behandling;** astma/allergi, stomiopererede, diabetes m.fl.

Det er en god idé, at rådet i hørings svar og lignende beskriver og nuancerer de forskellige handicappolitiske interesser, som en sag kan rumme – fx forskellige handicapgrupperes behov i forhold til tilgængelighed, typer af informationsmateriale, tilrettelæggelse af sociale tilbud mv. Hermed undgår man at fremhæve den ene gruppes behov frem for den andens, eller at en mindre handicapgruppes interesser "overtrumfes" af majoritetens.

Der kan være stor forskel på, hvordan man bedst inddrager forskellige handicapgrupper i en dialog- eller høringsproces. Når kommunen inddrager handicap- eller brugerorganisationer direkte, fx i forbindelse med konkrete projekter, har handicaprådet derfor en central rolle i forhold til at formidle de forskellige interesser og behov, som borgere med handicap har, samt hvordan de forskellige grupper inddrages mest hensigtsmæssigt.

²) Rapport "Mennesker med handicap – Hverdagsliv og levevilkår 2020, VIVE, oktober 2020

3. HANDICAPRÅDETS SAMMENSÆTNING

Rådets medlemmer

Handicaprådet består af 3-7 medlemmer fra handicaporganisationer i kommunen, som udpeges efter indstilling fra DH, samt 3-7 kommunale medlemmer, som udpeges efter indstilling fra kommunalbestyrelsen, hvoraf et antal er kommunalbestyrelsesmedlemmer. Der skal være lige mange repræsentanter fra henholdsvis handicaporganisationer og kommune.

Kommunen kan beslutte, at andre handicapgrupperinger i kommunen end DH skal repræsenteres i rådet. Det skal være en gruppering, der består af borgere med handicap og evt. deres pårørende. Det kan fx være lokale handicapidrætsforeninger, forældreforeninger eller lign. Det kan ikke være foreninger, som bredt repræsenterer udsatte grupper (fx hjemløse, frivillighedsfora, førtidspensionister).

Medlemmer udpeget efter indstilling fra kommunalbestyrelsen kan både være politikere fra kommunalbestyrelsen, embedsmænd eller ansatte i selvejende institutioner, som har en driftsoverenskomst eller lign. med kommunen. Kommunalbestyrelsen kan ikke udpege lokalpolitikere, som ikke er valgt til kommunalbestyrelsen. De fleste kommuner vælger både at udpege embedsmænd og kommunalbestyrelsesmedlemmer til rådet.

Alle medlemmer af handicaprådet udpeges for en fireårig periode. Medlemmerne fungerer, indtil der er indstillet eller udpeget nye medlemmer. Det vil sige, at medlemmerne som udgangspunkt deltager i rådet i hele den fireårige periode. Det er dog muligt for DH at ændre en indstilling i løbet af perioden, således at et andet medlem

indstilles og udpeges. Det kan fx komme på tale, hvis et medlem fraflytter kommunen eller den lokale sammensætning af organisationer under DH ændres, fordi en væsentlig organisation enten udtræder af eller bliver optaget i DH. DH kan ikke ændre en indstilling til handicaprådet alene på grund af utilfredshed med et medlems deltagelse i rådet.

Det kan forekomme, at et medlem af handicaprådet selv ønsker at udtræde af rådet før tid. I så fald træder den udpegede stedfortræder til (se side 10). Herefter skal der så udpeges en ny stedfortræder efter indstilling fra hhv. kommunalbestyrelsen eller DH.

Ligestilling af køn

Af ligestillingsloven fremgår det, at organisationer, her DH eller andre handicapgrupperinger, der skal indstille medlemmer til kommunalbestyrelsen, skal foreslå både en kvinde og en mand. Hvis der stilles forslag om flere medlemmer, skal der foreslås lige mange kvinder og mænd. Der er i lovgivningen ikke krav om, at de medlemmer, som kommunalbestyrelsen udpeger, skal opfylde ligestillingskravet. De fleste kommuner har dog en ligestillingspolitik, som betyder, at kommunerne også i egne rækker forsøger at opfylde en ligelig kønsfordeling.

Roller i rådet

Rådets medlemmer har forskellige udgangspunkter for at sidde i rådet, alt efter om de er handicaprepræsentanter eller udpeget af kommunalbestyrelsen. Det er en naturlig del af rådets virke, som parterne skal respektere og finde en måde at håndtere konstruktivt – velvidende at det samtidig kan være rådets største udfordring!

Det anbefales derfor, at handicaprådet sammen udarbejder et sæt spilleregler for, hvordan rådet samarbejder, og hvordan de forskellige roller i rådet skal spille sammen. Når forventninger samstemmes og respekteres, er der et bedre grundlag for det videre samarbejde.

Handicaprepræsentanter

Medlemmer som er handicaprepræsentanter ved ofte, hvor "skoen trykker" hos de borgere, som kommunens handicappolitiske initiativer har betydning for – fx når der skal trafiksaneres, etableres nye tilbud til børn og unge med handicap osv. Desuden har de en særlig viden om de handicapgrupper, medlemmerne hver især tilhører/repræsenterer.

Samtidig skal handicaprepræsentanterne være sig bevidst, at de ikke sidder i rådet som enkeltperson, men repræsenterer alle borgere med forskellige handicap og forskelligartede behov.

Politikere

Repræsentanter fra kommunalbestyrelsen har ofte et mere overordnet fokus på kommunens samlede opgaveløsning og økonomi. Det er vigtigt, at der er politikere repræsenteret i rådet, da de kan fremme det politiske ejerskab til rådets opgaver og beslutninger. Det kan også styrke rådets kontakt til de politiske beslutningstagere, som i sidste ende er dem, som tager stilling til rådernes forslag og høringsvar og træffe de endelige beslutninger.

Medlemmer i rådet, som er repræsentanter fra kommunalbestyrelsen, kan dog opleve at komme i en loyalitetskonflikt mellem rådet og kom-

munalbestyrelsen, fx i forhold til kommunens behov for økonomisk og politisk prioritering.

Embedsmænd

I en del kommuner har kommunalbestyrelsen valgt også at udpege embedsmænd eller andre kommunale medarbejdere til at sidde i handicaprådet. Der er både fordele og ulemper ved at udpege embedsmænd til at sidde i rådet.

Når der sidder embedsmænd fra forskellige forvaltninger i rådet, kan det styrke videndeling og samarbejde på tværs af kommunernes forvaltninger i forhold til handicappolitiske problemstillinger og spørgsmål. Det kan betyde, at der udvikles fagligt bæredygtige løsninger, som forvaltningen tager ansvar for og har ejerskab til.

Det kan dog være vanskeligt for de udpegede embedsmænd at definere, hvilken rolle de skal spille i rådet. Embedsmændene repræsenterer ikke bestemte interesser og egne holdninger, men de skal alligevel sidde med ved bordet og bidrage til debatten.

Det er en god idé, hvis kommunalbestyrelsen udpeger embedsmænd til handicaprådet, at der tages stilling til, hvilken rolle den/de udpegede embedsmænd skal spille i rådet, og hvordan deres position skal være i forhold til kommunalpolitikere og handicaprepræsentanter. Dette for at undgå, at der opstår usikkerhed og uklarhed om, hvilken opgave embedsmændene har i rådet.

Stedfortrædere

Der skal udpeges personlige stedfortrædere for alle rådets medlemmer. Er det ikke muligt at udpege et tilstrækkeligt antal personlige stedfortrædere for medlemmer indstillet af handicaporganisationerne, kan én stedfortræder være stedfortræder for flere medlemmer.

Der er i kommunerne forskellig praksis for, hvordan man inddrager stedfortræderne i rådets arbejde. I nogle kommuner får stedfortrædere tilsendt alle mødedagsordner og andet materiale, mens man i andre kommuner kun udsender

dagsordensmateriale til stedfortræderen, hvis stedfortræderen indkaldes til rådsmøde, fordi det ordinære medlem ikke kan møde op. Det er en god idé, hvis rådet fra start drøfter og opnår en fælles holdning til, hvilken rolle stedfortrædere skal have i rådet, herunder hvornår og hvordan de skal inddrages i rådets arbejde.

Det kan være en svær opgave for en stedfortræder at møde op til et enkelt eller til få rådsmøder. Vedkommende deltager måske kun i ganske få møder i løbet af en valgperiode, men skal alligevel være velforberedt. Det anbefales derfor at skabe rammer, der støtter op om stedfortræderens kompetencer. Det kan fx ske ved, at stedfortræderne løbende har adgang til rådets materialer på lige fod med resten af rådet.

Sekretariat

Det er afgørende for handicaprådets arbejde og mulighed for at udøve indflydelse, at kommunen prioriterer at yde kvalificeret sekretariatsbistand til handicaprådet og som minimum udpeger én person i forvaltningen, som er ansvarlig for at yde sekretariatsbistand til rådet.

Sekretariatet er et vigtigt bindeled mellem kommunens forskellige forvaltninger og handicaprådet. Sekretariatet kan være med til at opfange, hvad der rører sig i kommunen – på tværs af sektorer – og hvilke emner, som kan være relevante at sætte på rådets dagsorden. Det er derfor en god idé, hvis sekretariatet for rådet er placeret centralt i kommunens forvaltning.

Det er vigtigt for samarbejdet mellem sekretariatet og rådet, at der indledningsvist finder en forventningsafstemning sted mellem parterne. Sekretariatet skal servicere rådsmedlemmerne, men det bør samtidig være afklaret mellem sekretariatet og rådet, hvor mange og hvilke opgaver, sekretariatet kan påtage sig at hjælpe rådsmedlemmerne med, og at der måske er opgaver, som sekretariatet ikke har ressourcer til at løfte.

Et rådsmedlems funktionsnedsættelser kan medføre, at der er behov for rimelig tilpasning i for-

bindelse med varetagelse af hvervet i rådet. Dette bør sekretariatet være opmærksomt på, således at såvel forberedelse som mødeafvikling gøres tilgængeligt for alle medlemmer, så alle kan deltage og bidrage på lige vilkår.

Handicaprepræsentanterne er ofte ikke garvede politikere og noget af det kommunale stof kan være svært tilgængeligt. Der er flere måder, hvor på sekretariatet kan støtte handicaprepræsentanterne i at blive bedre klædt på til opgaven fx:

Anbefalinger til sekretariatsbistand til handicaprådet

- Handicaprepræsentanterne introduceres til den kommunale politiske og administrative organisering på fælles kurser, temadage el. lign. som sekretariatet er behjælpelig med at arrangere.
- Sekretariatet kan udarbejde udkast til mødedagsordener og forarbejde bilagsmateriale til dagsordener. Fx markere afsnit i bilag, som er centrale at fokusere på. Det vil være en stor og nødvendig hjælp, når det fx drejer sig om budgetter, lokalplaner og andre større materialer, som også indeholder områder, som ikke har relevans for handicaprådet.
- Sekretariatet kan udarbejde et kort resume eller en konkret sagsfremstilling af, hvad og hvilke problemstillinger handicaprådet skal forholde sig til.
- Sekretariatet bør være opmærksomt på, at alt dagsordenmateriale udsendes på en tilgængelig måde. Det handler ikke kun om tilgængelige formater for synshandicappede og ordblinde, men også at materialet sendes ud i god tid, da nogle funktionsnedsættelser betyder, at man kan have behov for mere tid til forberedelse end andre.
- Det bør undgås, at der på møder uddeles pjecer, skriftligt materialer o. lign. som ikke alle rådsmedlemmer er i stand til at læse/forholde sig til under et møde.

4. HANDICAPRÅDETS SAMARBEJDSFLADER

Rådets interne samarbejde

Det er vigtigt, at handicaprådet fra start etablerer et godt samarbejds miljø mellem alle medlemmer af rådet, så der er god basis for konstruktiv dialog på tværs af forskellige repræsentanter. Det kan fx ske ved at arrangere en fælles temadag, et introkursus eller lignende i rådets opstartsperiode, hvor rådets nye medlemmer lærer hinanden at kende og der forventningsafstemmes omkring rådets fremtidige virke.

Kulturen for debat i kommunen generelt betyder meget for drøftelserne i rådet. Nogle steder er der en livlig debat og dialog i rådet, mens der i andre råd er en mere formel udveksling af synspunkter mellem kommunens indstillede medlemmer og handicaprepræsentanterne. Der skal være plads til, at man i den enkelte kommune finder en lokal samarbejdsform, der fungerer, og som giver gennemslagskraft.

Alle medlemmer af rådet skal dog i debatter og på møder have mulighed for at komme på banen på lige fod, og alle bør tage fælles ansvar for, at rådet har en nuanceret og saglig dialog om de handicappolitiske problemstillinger, som rådet tager op og får til høring. Det er ikke hensigtsmæssigt, hvis det fx kun er handicaprepræsentanterne, der engagerer sig i debatten, eller at det kun er de kommunale repræsentanter, der fører ordet.

'Trekloveret'

Et vigtigt omdrejningspunkt i handicaprådet er "trekløveret" i form af formand, næstformand og sekretariat. Oftest består formandskabet af hhv. en politiker fra kommunalbestyrelsen og en handicaprepræsentant. Trekloverets samarbejde omkring forberedelse af og opfølgning på møder, udarbejdelse af dagsorden samt koordinering mellem og under møderne er afgørende for et godt samspil i rådet generelt.

Det er vigtigt, at der skabes tillid mellem rådets medlemmer. At der er tillid mellem medlemmerne betyder dog ikke nødvendigvis, at medlemmerne altid skal være enige om, hvad der er det rigtige svar på et givet handicappolitisk spørgsmål. Dialogen og meningsudvekslingen mellem rådets medlemmer er også et mål i sig selv.

Uenighed i rådet

Rådets medlemmer bør så vidt muligt forsøge at opnå enighed om de sager, som rådet har til udtalelse eller høring. Medlemmerne bør derfor tilstræbe at høringssvar, udtalelser, læserbreve mv., som rådet afgiver, er diskuteret igennem og er udtryk for rådets samlede holdning. Det giver rådets udtalelser troværdighed og styrke.

Hvis der er uenighed mellem rådets medlemmer, er en mulighed, at rådet redegør separat for de forskellige synspunkter, som rådets medlemmer har. I særlige tilfælde kan et medlem også vælge at stå udenfor et høringssvar, udtalelse o. lign. Dette bør dog ikke udvikle sig til at være normen for rådets virke.

Det er fx ikke hensigtsmæssigt, hvis der udvikler sig en kultur i rådet, hvor det er normen, at det alene er handicaporganisationernes holdninger, der refereres i fx høringssvar, uanset om det er, fordi kommunalbestyrelsens medlemmer er tilbageholdende, eller handicaporganisationernes medlemmer er dominerende i rådets drøftelser.

Hvis handicaprepræsentanterne oplever ikke at kunne blive enige med de øvrige medlemmer i en sag, kan en mulighed være, at handicaprepræsentanterne lader deres bagland – DH-afdelingen – afgive eget høringssvar. Handicaprådet kan så vælge kun at udtale sig om det, man kan nå til enighed om.

Det kan være en god idé, at rådet på forkant drøfter internt, hvilke procedurer for afgivelse af høringssvar mv., som rådet vil følge, hvis der er uenighed i rådet. Procedurerne kan med fordel indarbejdes som en del af rådets forretningsorden. Ved konflikter i rådet er det vigtigt, at rådets medlemmer forsøger at komme overens og lægge stridighederne bag sig. Her har også rådets sekretariat og kommunens forvaltning en vigtig rolle. Rådets sekretariat kan fungere som upartiske rådgivere og forsøge at etablere mægling og konfliktløsning i rådet, så rådet ikke tynges fremadrettet af konflikter, der har været. Der er også handicapråd som har fået hjælp fra ekstern konsulentbistand.

Samarbejde med forvaltningen og politiske udvalg

Det er afgørende for handicaprådets mulighed for reel indflydelse, at der er et godt samarbejde mellem rådet og forvaltningen. Det gælder både i det løbende samarbejde omkring sekretariatsbetjeningen af rådet og i dialogen omkring konkrete initiativer og projekter i kommunen.

Rådet kan med fordel inddrage relevante embedsmænd ad hoc, når rådet skal drøfte særlige faglige sager eller besvare høringer. De kommunale embedsmænd kan bidrage ved at redegøre for en sag og svare på spørgsmål for uddybning. Omvendt gavner det også embedsmændenes arbejdsproces efterfølgende, hvis de har mulighed for at sidde med ved rådsmøderne og hører den debat, som foregår i rådet. Der kan med fordel udpeges en ansvarlig kontaktperson i de enkelte forvaltninger, som løbende er i dialog med handicaprådet.

Handicaprådet skal også løbende samarbejde med de forskellige politiske udvalg i kommunen. For at fremme rådets samarbejde med de politiske udvalg, har flere kommuner gode erfaringer med at udarbejde samarbejdsaftaler mellem handicaprådet og de politiske udvalg. Det kan desuden være en god idé, at rådet mødes fast med alle politiske udvalg en gang årligt for at drøfte generelle og konkrete spørgsmål på det pågældende politikområde.

Årligt møde med forvaltningschefer

Nogle kommuner afholder et årligt møde mellem handicaprådet og de enkelte forvaltningschefer, hvor rådet og forvaltningerne kan diskutere aktuelle faglige og økonomiske problemstillinger indbyrdes og gensidigt orientere hinanden.

Synlighed og deltagelse i arrangementer

Handicaprådet kan deltage i arrangementer i kommunen for at fremme, at handicapaspektet tænkes ind i kommunale forhold bredt set, og for at udbrede viden og synlighed omkring handicap til forskellige forvaltningsenheder, politiske udvalg og til kommunens borgere generelt. Det kan fx være i arbejdsgrupper, deltagelse på møder og debatter, arrangementer og begivenheder i kommunen, hvor handicaprådet kan bidrage med den viden, der er oparbejdet i rådet og på den måde synliggøre handicaprådets arbejde.

Skab synlighed om rådets arbejde

For at synliggøre handicaprådets arbejde, kan der efter møder i rådet udsendes en pressemeddelelse til de lokale nyhedsmedier om aktuelle emner eller kommunale tiltag, som rådet har drøftet. På den måde skabes lokal synlighed og opmærksomhed omkring rådets virke. Handicaprådet kan også med fordel fastlægge en fælles strategi og tilgang for rådets kommunikation via sociale medier.

Tværkommunal erfaringsudveksling og dialog

Det er en god idé, at handicaprådene udveksler erfaringer med handicapråd i andre kommuner og på denne måde lærer af andres gode erfaringer. For at fremme denne videndeling og erfaringsudveksling mellem handicaprådene, kan der f.eks. etableres netværk på tværs af kommuner. I netværkene har man bl.a. mulighed for at

diskutere tværkommunale og regionale problemstillinger.

For at fremme dialogen mellem KL og handicaporganisationerne har parterne nedsat regionale dialogfora med fokus på det specialiserede område. De regionale dialogfora består af KKR's formand og næstformand, relevante kommunale fagpersoner, tre repræsentanter fra DH og en repræsentant fra Skole og Forældre. Det er det enkelte regionale dialogforum selv, der beslutter, hvordan dialogen om de regionale og tværkommunale forhold bedst tilrettelægges og udvikles.

De regionale dialogfora og de ramme- og samarbejdsaftaler der indgås mellem kommuner og regioner er organiseret i tilknytning til KKR. KKR står for "kommunernes kontaktråd". KKR er et politisk møde-, debat- og koordinationsforum, hvor kommunerne i hver af landets fem regioner drøfter og lægger fælles linjer i spørgsmål af regionalpolitisk karakter.

5. HANDICAPRÅDETS OPGAVER

Handicaprådets opgaver

Kommunalbestyrelsen har ansvaret for at alle initiativer, der har eller kan få betydning for borgere med handicap, sendes i høring i handicaprå-

det. Det er kommunalbestyrelsen, som afgør, om handicaprådet skal høres over et konkret spørgsmål.

Handicaprådets opgaver ifølge lovgivningen

Som det fremgår af lovgivningen for handicaprådene, har rådene både "skal" og "kan" opgaver.

Handicaprådet skal:

- Rådgive kommunalbestyrelsen i handicappolitiske spørgsmål.
- Høres over alle initiativer, som har betydning for mennesker med handicap.
- Beskæftige sig med alle spørgsmål af betydning for mennesker med handicap på tværs af sektorer.

Kommunalbestyrelsen er således forpligtet til at høre handicaprådet over alle initiativer, som vedrører mennesker med handicap. Handicaprådet skal dermed have indflydelse på kommunens handicappolitik i bred forstand og på såvel spørgsmål af overordnet karakter som på forhold, der har betydning for hverdagen for mennesker med handicap.

Handicaprådet kan:

- Behandle alle lokalpolitiske spørgsmål, som vedrører borgere med handicap.
- Tage spørgsmål af mere generel karakter op til drøftelse og komme med forslag til såvel politiske som administrative initiativer.
- Tage kontakt med andre handicapråd eller organisationer m.v. samt til Det Centrale Handicapråd med henblik på at få belyst særlige temaer.
- Beslutte at orientere kommunalbestyrelsen om rådets arbejde og forslag fx ved at afgive en årsberetning.

Handicaprådet må ikke behandle personsager. Rådet kan imidlertid tage generelle spørgsmål op, som udspringer af en konkret sag.

Idéer til initiativer og drøftelser i handicaprådet

- Rådet kan uddele en kommunal handicappris på FN's internationale handicapdag – dagen for lige muligheder - den 3. december.
- Drøfte hvordan kommunen håndterer evt. nedskæringer på handicapområdet.
- Drøfte hvordan kommunen øger kvalitet i tilbud til mennesker med handicap.
- Drøfte hvordan kommunen håndterer brugerinddragelse fx omkring indkøbsaftaler.
- Drøfte rimeligheden af sagsbehandlingsfrister og -tider, ventetider på genoptræning o. lign.

Møder

Der er stor forskel på, hvor mange møder de forskellige handicapråd holder om året. Nogle råd mødes hver måned, mens andre kun mødes én gang i kvartalet – eller mindre. Når der afholdes få møder, betyder det dog, at der skal behandles flere sager både mellem og på møderne.

Som udgangspunkt anbefales det derfor, at rådet kontinuerligt afholder møder, og at der afholdes mindst seks møder årligt, så den løbende dialog fastholdes. På den måde sikrer man også, at de fleste sager er aktuelle, og handicaprådet kan nå at udtale sig på et hensigtsmæssigt tidspunkt.

Hold rådsmøder 'ude'

Flere Handicapråd har haft stor glæde af at besøge – og evt. afholde deres rådsmøde på – kommunens tilbud for borgere med handicap. Det er en god måde at få ny viden og møde kommunens brugere af tilbud på hjemmebane.

Hvis der ikke afholdes møder ofte, er det om end endnu vigtigere at få afstemt, hvilke sager, der skal til behandling i rådet – og hvordan. Få møder kræver overordentlig god mødestruktur og forventningsafstemning blandt rådets parter indbyrdes og med kommunen i det hele taget. Man skal også sikre sig, at rådsmøderne placeres, så man når vigtige høringer.

For en række af de kommunale opgaver er der løbende, og på nogle områder lovbestemte, tidsfrister, som skal overholdes, hvilket kommunen naturligvis tilrettelægger sine administrative og politiske arbejdsgange efter. En del af disse opgaver vil også have relevans for handicapområdet, og vil derfor skulle i høring i handicaprådet. Disse opgaver er typisk både omfangsrige, komplicerede og involverer flere af kommunens forvaltninger. Derfor er det her særlig vigtigt at fastlægge procedurer, som tidsmæssigt giver handicaprådet mulighed for at rådgive kommunalbestyrelsen bedst muligt.

Det anbefales, at handicaprådet i sin forretningsorden fastlægger procedurer for rådets mødefrekvens og for afgivelse af høringssvar fra rådet – både på og mellem møderne.

I forbindelse med fastlæggelsen af rådets møder er det vigtigt at være opmærksom på, at møderne bliver placeret hensigtsmæssigt i forhold til kommunens "årshjul".

Nedenfor er oplistet nogle af de vigtige milepæle i løbet af året, som udgør kommunens årshjul (listen er ikke udtømmende). I forbindelse med hver milepæl er det en god idé, at der indgås en klar aftale mellem rådet, kommunalbestyrelsen og forvaltningen om, hvornår og hvordan handicaprådet inddrages.

Kommunens "årshjul"

- Kommuner og regioner skal hvert 4. år udarbejde nye sundhedsaftaler. Sundhedsaftalen

skal være indgået **senest d. 1. januar**, og kommunens udspil bør inden da have været til høring i handicaprådet. Der er dog mulighed for, at kommunerne og regionerne løbende justerer aftalerne i takt med, at de gør sig erfaringer.

- Kommunens forvaltning begynder **tidligt på året** budgetlægningen for det kommende år. Det er vigtigt, at handicaprådet følger med i og kommer ind i denne proces så tidligt som muligt.
- Forslag til kommunernes årsbudget udarbejdes af økonomiudvalget til kommunalbestyrelsen senest d. 15. september forud for det pågældende regnskabsår.
- Kommunalbestyrelsens 2. behandling og godkendelse af forslaget til kommende årsbudget sker **senest d. 15. oktober**.
- Kommunalbestyrelserne i regionen og regionsrådet indgår hvert andet år en rammeaftale om faglig udvikling, styring og koordinering af en række af de kommunale og regionale sociale tilbud, der ligger indenfor regionen.
- Rammeaftalen skal være indgået senest den **1. december** i den kommunale valgperiodes 1. år og 3. år. Rammeaftalen bør ligeledes drøftes i de enkelte handicapråd.

Dagsordener

Kommuner benytter forskellige systemer til dagsordener, bilag, journalisering osv. Disse er alle rammer for handicaprådets arbejde og skal sikre og afspejle, at dialogen i rådet føres videre ud i det kommunale system.

En central ramme for handicaprådernes arbejde er dagsordener til møder. Formen på dagsordenen har stor betydning for, hvordan handicaprådet kommer til at arbejde - og hvad der kommer ud af arbejdet. I de fleste kommuner udarbejdes mødedagsordener af sekretariatet i samarbejde med formandskabet i rådet (formand og næstformand), som også godkender den endelige dagsorden.

Man må i de enkelte råd forsøge at finde den gyldne middelvej i forhold til omfang og indhold

af dagsordenen. Der vil selvfølgelig være en sammenhæng mellem antallet af møder og dagsordenens omfang - og man kommer ikke udenom de sager, der skal til høring i rådet, som skal med på dagsordenen. Mange handicapråd oplever derfor at blive overbebyrdet med sager, høringer og bunkevis af sagsakter. Men der er forskellige måder hvorpå man kan mindske omfanget af papirer, der skal læses igennem til møderne.

En mulighed er at uddelegere sager til rådsmedlemmer, der har en særlig interesse i - eller viden om - forskellige politikområder. Det kunne fx være et tilgængelighedsudvalg, som nogle handicapråd har nedsat. Disse medlemmer har så til opgave at forberede sig på dagsordenpunkter, der omhandler det pågældende område. De kan også have ansvaret for at fremlægge sagerne for de øvrige medlemmer til fælles drøftelse. På den måde undgår man, at alle skal sætte sig ind i alt, hvilket kan være nærmest umuligt. Det er dog vigtigt, at rådets brede drøftelser af overordnede handicappolitiske spørgsmål foregår i det samlede handicapråd og ikke uddelegeres til enkelte medlemmer eller et underudvalg.

En anden mulighed er, at handicaprådet planlægger deres arbejde over en længere periode og fx udarbejder en årsplan med de fokuspunkter eller temaer, som man ønsker at prioritere i det kommende år. Prioriteringen kan fx tage udgangspunkt i kommunens handicappolitik og evt. tilhørende handleplan, hvis kommunen har udarbejdet en sådan. Hermed kan der være sager, man vælger at udsætte eller nedprioritere - og dermed bliver arbejdsbyrden for rådsmedlemmerne mindre og samtidig mere fokuseret.

Det er en fordel, hvis kommunen og rådet har en fælles indstilling og holdning til, hvilke sager, der skal prioriteres på rådets dagsorden. Hvis der opstår uenighed mellem kommunen og rådet om, hvilke sager, som skal på rådets dagsorden, er det i sidste ende kommunalbestyrelsens afgørelse, om en sag skal på rådets dagsorden eller ej. Kommunen bør dog så vidt muligt undgå, at der op-

står konflikter med rådet om, hvilke sager rådet skal have på dagsordenen.

Det anbefales, at kommunen lægger dagsordener og referater på kommunens hjemmeside. På denne måde synliggøres handicaprådets arbejde, og alle borgere har mulighed for at komme med input. Det kan også være en måde at sikre, at handicaprådets materialer udkommer i et tilgængeligt format.

Forberedelse af dagsordensmateriale

Nogle emner vil være nye for kommunalbestyrelsens repræsentanter i rådet, mens andre vil være nye for handicaprepræsentanterne. Det er derfor vigtigt, at rådets sekretariatsfunktion har forståelse for de to gruppers forskellige behov ved forberedelse af dagsordensmateriale.

For kommunalbestyrelsens repræsentanter gælder det, at de generelt har mange sager fordelt på mange politikområder, som de skal sætte sig ind i. Derfor har de behov for en udspecificering af dagsorden og bilag, så de lettere kan forberede sig til mødet. Samtidig har de også behov for viden om forskellige handicap. Her kan repræsentanterne fra handicaporganisationerne bidrage med deres viden. Det kan fx ske på temadage eller på selve rådsmøderne, hvis der er tid til dette.

Høring i rådet

I alle kommunens sektorer og politiske udvalg skal man være opmærksom på, at sager og initiativer, der har betydning for borgere med handicap, skal sendes i høring i handicaprådet. Det er en fordel, hvis sagerne kommer i høring så tidligt som muligt i processen, så der kan tages højde for handicapaspektet allerede i planlægningsfasen. En tidlig høringsproces sikrer reel indflydelse undervejs, og inden de endelige beslutninger træffes.

Handicaprepræsentanter repræsenterer ikke sig selv, men en bred gruppe af borgere med handicap. Når rådet skal afgive høringssvar, skal kommunen derfor være opmærksom på, at det tager tid at få inddraget baglandet og de personer, der

har en særlig viden om det enkelte sagsområde. Ved høringsprocedurer er det derfor nødvendigt at planlægge en rimelig høringsfrist for handicaprådet.

Er der uopsættelige høringssager mellem møderne i rådet, kan handicaprådet indføre "formandsbehandling" hvilket betyder, at det kun er handicaprådets formand og næstformand, som får sagerne til høring. Det kan være en fordel at have en sådan ordning nedskrevet i forretningsordenen. Det er dog vigtigt at minimere antallet af formandskabshøringer, så det kun sker ved uopsættelige høringer - og kun i sager, hvor der ikke er brug for en egentlig bred dialog i rådet.

Det kan dog samtidig blive en uoverkommelig opgave, hvis handicaprådet skal afgive høringssvar i alle sager, hvor et handicapaspekt kan tænkes ind. Rådet kan derfor i nogle høringssvar vælge blot at henvise til de målsætninger, der er beskrevet i kommunens handicappolitik, hvis kommunen har en sådan.

Beslutninger vedr. følgende områder anbefales sendt til høring i handicaprådet

- Beslutninger vedr. kommunens sociale tilbud til borgere med handicap
- Beslutninger vedr. specialundervisning for børn, unge og voksne
- Kommunernes samarbejds- og/eller rammeaftaler vedr. specialiserede sociale tilbud og specialundervisning
- Sundhedsaftalerne
- Kvalitetsstandarder
- Kommunale budgetter
- Lokalplaner og større byggesager – for sikring af tilgængelighedsaspektet fra opstart
- Generelle kommunale politikker, som børnepolitik, frivillighedspolitik, integrationspolitik, tilgængelighedspolitik, mm.

Høring af bruger- og handicaporganisationer

Det er vigtigt at pointere, at handicaprådet er et kommunalt råd og ikke et brugerråd. Brugerinddragelse sikres derfor ikke ved, at kommunalbestyrelsen sender sager i høring hos handicaprådet.

Når kommunalbestyrelsen sender sager til høring, er det derfor vigtigt at være opmærksom på om der, ud over en høring i handicaprådet, også bør være en høring hos relevante handicap- eller brugerorganisationer. Der kan også i lovgivningen være specifikke krav om, at handicap- eller brugerorganisationer skal høres direkte om særlige politiske spørgsmål.

I lovteksterne står der nogle gange 'høring' andre gange 'inddragelse', og det er altid et fortolkningsspørgsmål, hvad dette indebærer af forpligtelser for kommunen. Når der står 'høring', vil der dog generelt være tale om en høring af mere formel karakter.

Høring af handicap- eller brugerorganisationer vil som oftest være rettet mod DH, som så indhenter svar fra relevante organisationer til et fælles høringssvar, men der er også eksempler på høringer, som sendes direkte til relevante lokale handicap- eller brugerorganisationer.

Eksempler på lovgivningsområder, hvor kommunerne er forpligtede til at høre eller inddrage handicap- eller brugerorganisationer

Udbud af hjælpemidler: Af servicelovens § 112, stk. 2, fremgår det, at repræsentanter for brugerne skal inddrages ved udarbejdelse af kravspecifikationer i forbindelse med kommunernes indgåelse af leverandøraftaler. I en vejledning hertil anbefales det at inddrage personer fra relevante handicaporganisationer som repræsentanter for borgerne. Desuden er kommunalbestyrelsen forpligtet til også at høre handicaprådet.

Handicapkørslen: Trafikselskaberne er oprettet i henhold til Lov om trafikselskaber. Handicaporganisationerne skal i henhold til loven inddrages i dette arbejde. Hvordan denne inddragelse skal tolkes er en vurderingssag, men det vil være oplagt at inddrage lokale handicaporganisationer i kommunens beslutninger om såvel den offentlige trafik som den individuelle kørsel.

6. FORMELLE RAMMER FOR HANDICAPRÅDETS ARBEJDE

Vedtægt

Nogle kommunalbestyrelser udarbejder en vedtægt for handicaprådet. Vedtægten skal følge lovgrundlaget for handicaprådet og kan indeholde de lokalt besluttede overordnede rammer for handicaprådet, f.eks. antal medlemmer. Det er ikke lovbundet at have en vedtægt for handicaprådet.

Forretningsorden

Det er ikke muligt at regelsætte sig ud af alle udfordringer, men et vist regelbundet grundlag for handicaprådets arbejde er alligevel at anbefale. Det er handicaprådet, der selv fastsætter sin forretningsorden. En forretningsorden er ikke et dokument, man forholder sig til ved hvert møde, men et man kan støtte sig til undervejs, hvis der opstår uenighed mellem rådets medlemmer, eller man er usikker på, hvordan et konkret spørgsmål gribes an.

Økonomiske forhold

Det er meget forskelligt, om kommunerne giver handicaprådet eget budget, eller om rådet løbende får stillet midler til rådighed for deres arbejde. Hvis rådet har eget budget, er det hensigtsmæssigt, at rådet drøfter, hvilke aktiviteter rådet skal prioritere, herunder fx konferencer, kurser o. lign. Rådets medlemmer bør opnå enighed om, hvordan rådets budget anvendes.

Kommunerne er ansvarlige for at dække udgifter til diæter, godtgørelse for dokumenteret tabt

arbejdsfortjeneste samt udgiftsgodtgørelse, herunder transportudgifter mv. til rådets medlemmer, som er udpeget af en handicaporganisation. I de tilfælde hvor kommunalbestyrelsen har godkendte vedtægter for handicaprådet, hvoraf det fremgår, at handicaprådet organiseres i specifikke underudvalg, arbejdsgrupper mv., skal handicaprådsmedlemmerne også have diæter mv. i forbindelse med møder i disse.

Handicaprådsmedlemmer er ikke berettiget til at modtage diæter mv. for frivillig deltagelse i andre arbejdsgrupper, formøder, konferencer, kurser osv. Kommunen kan dog beslutte at yde medlemmer fra handicaporganisationerne diæter mv.

Diæter indgår i det enkelte medlems indkomstgrundlag. Det kan for fx en førtidspensionist betyde, at vedkommende i sidste ende mister penge. Derfor er der mulighed for at frasige sig diæter.

Kommunen skal være opmærksom på, om der er medlemmer af rådet, som har behov for at få dækket udgifter til nødvendig handicapkompensation. Handicapkompensationen afhænger af, hvilke funktionsnedsættelser den enkelte har. Det kan fx være udgifter til ledsagelse for en person, som er blind, tolkebistand til en person med hørehandicap, ekstraudgifter ved hjælperes deltagelse eller individuel sekretærbistand til forberedelse af rådsmøder.

7. KONTAKT

KL og DH

Kommunernes Landsforening (KL) og Danske Handicaporganisationer (DH) samarbejder om og med de kommunale handicapråd. Organisationerne har tæt kontakt med handicaprådene og følger løbende op på, om rådene fungerer efter hensigten og reelt bidrager til at styrke kommunernes handicappolitiske tiltag.

Handicaprådene er altid velkomne til at tage kontakt til de to organisationer med spørgsmål, idéer eller udfordringer, som de møder i arbejdet.

Kommunernes Landsforening (KL)

Kontakt: Weidekampsgade 10 Postboks 3370 2300 København S
Tlf. 33 70 33 70
www.kl.dk

Danske Handicaporganisationer (DH)

Kontakt: Blekinge Boulevard 2, 2630 Taastrup
Tlf. 36 75 17 77
www.handicap.dk

8. LÆS MERE

KL - Kommunernes Landsforening: www.kl.dk

Danske Handicaporganisationer: www.handicap.dk

Det Centrale Handicapråd: www.dch.dk

Relevant lovgivning

Bekendtgørelse af lov om retssikkerhed og administration på det sociale område, kap. 4, §37a:

www.retsinformation.dk

Bekendtgørelse om råd på det sociale område, kap. 1:

www.retsinformation.dk

Vejledning om retssikkerhed og administration på det sociale område, kap. 36, punkt 423 – 432:

www.retsinformation.dk

Bekendtgørelse af lov om ligestilling af mænd og kvinder:

www.retsinformation.dk

Kommunale handicapråd – Den gode praksis

© KL – Danske Handicaporganisationer
3. udgave, 1. oplag 2022

Produktion: KL's Trykkeri
Design: e-Types
Foto:Unsplash: Vince Gx

DANSKE HANDICAPORGANISATIONER

Danske Handicaporganisationer
Blekinge Boulevard 2
2630 Taastrup
Tlf. 3675 1777
dh@handicap.dk
www.handicap.dk

KL
Weidekampsgade 10
2300 København S
Tlf. 3370 3370
kl@kl.dk
www.kl.dk